

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ГНОСЕОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ МИКОЛИ КУЗАНСЬКОГО

О.М. Ярош

Микола Кузанський — одна із найзначніших постатей доби Відродження, що справила вплив на все подальше становлення науки і філософії Нового часу. У вітчизняній філософській думці ідеї Миколи Кузанського наразі ще не стали предметом окремого дослідження, а вивчаються лише в загальному контексті епохи Відродження, або впливів його учення на російську філософію. Саме тому більш детальне вивчення філософії Миколи Кузанського видається нам необхідною умовою цілісного бачення європейської історико-філософської континуальності. Як відомо, Микола Кузанський одним із перших поставив низку питань, які пізніше розглядалися філософами Нового часу та німецького ідеалізму.

Серед визначних розробок Кузанського виділяють гносеологічну проблематику, що представлена у його відомому творі «Про вчене незнання». В нашій статті ми ставимо на меті окреслити умови формування його гносеологічної позиції. У вступі до своєї роботи Микола Кузанський наголошує на тому, що саме здивування передує бажанню знати [1, с. 49]. Він у цьому трактаті пропонує поглянути на співвідношення «знання» і «незнання» дещо нетрадиційним чином. Коли Микола Кузанський прагне розглядати процес пізнання, виходячи із незнання — це ще не виходить за рамки гносеологічної традиції того часу: незнання прагне до своєї протилежності — знання. І коли незнання змінюється на знання, то це і є кінцевою метою пізнання.

Ще за часів античності Платон і Аристотель вказували на те, що

світ речей принципово пізнаваний. Власне, тут саме знання, а не його відсутність, виступає суттєвою ознакою мислення. Іншу точку зору відстоювали скептики, коли заперечували будь-яке точне пізнання і знання. На нашу думку, античний скептицизм можна розглядати як передумову гносеологічної позиції Миколи Кузанського.

Поставити незнання в якості відправного акценту в акті чи процесі пізнання — це несподівана і нова за своїм значенням, суттю і наслідками пропозиція, несподіваний поворот думки, що задає незвичайне бачення гносеологічної проблематики. Дійсно, незнання починає розглядатися як щось самостійне, що не знищує знання, а є чимось таким, що породжує підставу по відношенню до нього.

Слід відмітити, що проблема пізнання починає розгортатись у проблему пошуку методу пізнання саме в епоху Відродження. Соціокультурна ситуація цього часу визначила певні історичні події: загрозу Візантії зі Сходу і посилений потік грекомовних освічених мігрантів до Італії. У цьому зв'язку необхідно відмітити Флорентійський собор (1438–1439), де знову піднімаються назрілі ідеологічні і догматичні протиріччя у відношеннях між східно-християнським і західно-християнським світами, а в контексті цих протиріч проявляються різні ідеологічні тенденції із явним філософським підґрунтям. За таких умов заново виявляються суперечності між філософією Аристотеля, вчення якого покладено в основу схоластики, і філософією Платона, розвинутою неоплатоніками, а також засвоєною та переробленою в православному богослов'ї. На нашу думку, тут пересікаються дві тенденції, характерні для всього процесу розвитку християнства, як і будь-якої іншої релігії — тенденція ірраціоналістичного (в нашому випадку містичного) типу і тенденція раціоналістичного типу філософствування.

Схоластичне богослов'я в Західній Європі, раціоналізуючи релігійність, доводить її до форм розуму, що не завжди відповідає прагненню віруючої людини до особистого спілкування з Богом, як це потужно проявилось, наприклад, в містичному вченні Рейнських містиків, таких як М. Екхарт, Г. Сузо.

Іншою тенденцією була невідповідність і застарілість «церковного» схоластичного мислення, що втрачало через свою обмеженість догматами евристичність і відповідність як науковому світогляду, так і відкриттям у сфері природничо-математичних наук. Всі ці соціокультурні фактори створюють гостру потребу реформування світоглядних меж у суспільстві і, відповідно, у філософії і релігії.

Візантійські впливи, пов'язані із напливом східно-християнських богословів до Італії, спричиняють привернення посиленої уваги до «не-

оплатонізованого» Платона в якості протилежності схоластизованому Аристотелю. За свідченнями Миколи Кузанського, на нього суттєво вплинули такі великі попередники як Прокл, Діонісій Ареопагіт, Майстер Екхарт. Так, в роботі «Про вчене незнання» Микола Кузанський відверто пропонує нам звернутися до неоплатонічної християнської філософії і власне до Діонісія Ареопагіта, який слідом за Августином Блаженим затверджує в християнській філософії вираз «відаюче невідання», що перетворюється на «учене незнання» у М. Кузанського. Так він примикає до традиції *theologia negativa*: Бог є абсолютно незбагненою таємницею, наблизитися до якої людина здатна лише завдяки вченому незнанню. Наприкінці першої книги роботи він підводить підсумок своїм роздумам про людське богопізнання в наступних словах: «Священне незнання вчило про невимовність Бога тому, що Він нескінченний, що Він більше всього того, що може бути обчислено, і тому, що Бог перебуває на вищому щаблі істини. Про нього говорять з найбільшою правдивістю. Великий Діонісій хотів, щоб Бог не був ні істиною, ні розумом, ні світлом, нічим з того, що може бути висловлено. Думку Діонісія поділяють вчений Соломон і всі мудреці. Відповідно до цієї негативної теології, ні Отця, ні Сина, ні Духу Святого, але є тільки нескінченне» [1, с. 93].

Таким чином, точка зору Кузанського до певної міри прямо протилежна до тієї, що будь-яке заперечення ґрунтується на твердженні, яка свого часу відстоювалася Фоною Аквінським і багатьма іншими.

Водночас, в самому запереченні Кузанець відкриває деяку позитивність: будучи непізнаваним, Бог пізнається деяким надрозумовим чином, в акті, що піднімає над протилежностями. У такий спосіб Микола Кузанський обстоює думку про недоцільність використання лінійної логіки пізнання у сфері богопізнання у зв'язку із тим, що саме пізнання проходить від невідомого через посередництво деякого відомого до свого перетворення із незнання на знання. Такого формального знання про Бога ми отримати не можемо у зв'язку із його абсолютною неосязністю для розсудку, через відсутність ознак. Тож у богопізнанні необхідне нове рішення, що не відповідає загальнозживаним у повсякденному житті методам пізнання.

У Миколи Кузанського Бог — абсолютний максимум, що згортає в собі все. Таким чином, теологія, до якої він прагне, — це не просто негативна теологія: це заперечення як негативної, так і позитивної теології, тобто деяка негативна теологія вищого роду, що перевищує протилежність позитивного і негативного богослов'я. Інакше кажучи, така негативна теологія, яка перевершує «стіни збігів», що оточують

рай, місце споглядання Бога, як скаже він пізніше в праці «Про бачення Бога» [2, с. 53]. Микола Кузанський фіксує деякий момент передзнання, який виходить із осягнення Бога, внаслідок чого ні мислення, ні буття не може не мати визначеності свого змісту. Але звідки ж береться визначеність? Якщо визначається якась нова визначеність, то виникає ризик регресу в нескінченність. Повинен бути початок будь-якої визначеності, при цьому досить певний, а для цього Бог набуває у Кузанського назви «не-інше», через яку Він повинен визначати себе. З цієї точки зору «визначає все» і «визначає себе» — просто дві проекції однієї і тієї ж першооснови. М. Кузанський не будує дискурс виведення, а здійснює інтелектуальне споглядання в різних модусах, у різних ракурсах, ніби з різних боків. Він, дійсно в дусі Платона, описує організацію певної інтелектуальної ситуації. Йому потрібно передати співрозмовникам умовляд — як живий досвід. Саме досвід споглядання, а ніщо інше. І вся логіка тексту може бути зрозумілою тільки якщо побачити цю живу ситуацію діалогу.

Микола Кузанський організовує свідомість читачів так, щоб і у них трапився живий акт рефлексії на ті засади мислення, які роблять думку і предмет — визначеним. Можливо, логіка діалогу влаштована саме так, щоб те, що говорить — розумова форма «не-іншого» — не було відірвано тут і зараз від того, що робиться — живого акту мислення і рефлексії. І саме це в єдності має бути передано читачеві і стати живим досвідом читача.

Звернемося до іншого елементу пізнання — ствердження відносності співвимірності розуму зі світом і цілковитої його неспіввимірності у справах богопізнання. Визначення потребує предмет, який не тільки і не стільки може бути виявлений в чуттєвих формах, скільки такий, що не причетний самовизначеному Богові в нашому розумінні. Чим менше наш інтелект може співвіднести предмет із Богом, тим більше цей предмет потребує розсудкового визначення. Можливо, якщо розглянути пізнання в межах визначених Платоном відчуття — розсудковості — розуміння, то у Кузанця інтуїтивне Богопізнання не може виходити із цього процесу, стаючи деяким четвертим рівнем знання, що отримує екзистенційне підґрунтя. Микола Кузанський намагається віднайти новий тип усвідомлення — нечуттєве, нерозсудкове мислення, що, враховуючи повну відсутність в ньому чуттєво-розсудкових передумов, виявляє себе не-мисленневим усвідомленням.

Людина, таким чином, здатна осягнути Бога, проте не в простому акті знання, що набувається лінійним рухом від незнання до знання через протиставлення відомому, визначеному, а в позавимірному єди-

ному акті воз'єднання, який, разом із тим не відзначається дуальністю чи суб'єкт-об'єктною розрізненістю. В прагненні до Бога, в сходженні до Нього, людина може досягти злиття із ним. Якщо принцип «боротьба і єдність протилежностей» виходить із розсудкового етапу мислення, то абсолютна єдність поглинає будь-яке розрізнення, а не просто «третє», чи визначення за посередництвом іншого. Саме тому, це повна розсудково-чуттєва невизначеність і повна інтуїтивно-розумова актуальність.

Таким чином, історико-культурна ситуація становлення гносеологічної концепції Миколи Кузанського сприяла синтезуванню раціоналістичної і ірраціоналістичної тенденцій, що знайшло своє вираження в новому філософському баченні проблеми Богопізнання. Це виразилось, по-перше, в тому, що Микола Кузанський фактично перевертає традиційне розуміння процесу пізнання. Він пропонує розглядати незнання в якості основи для пізнання. По-друге, він стверджує неможливість співставлення розуму людини із багатоманітністю світу і невизначеною безмежністю Бога. По-третє, Кузанський відкриває якісно інший тип пізнання — інтуїтивно-екзистенційний, який актуалізується лише в духовному прагненні людини. Іншим висновком може стати визначення розуміння, як відправної точки пізнання, коли першим етапом є схоплення, розуміння, а потім починається зворотній процес аналітичного, розсудкового гатунку, тобто дедукція, що наближує Миколу Кузанського до кола містичних філософів.

1 Бібліографія

- [1] *Кузанский Н.* Об ученом незнании // Сочинения в 2-х т. Т. 1. — М.: Мысль, 1980.
- [2] *Кузанский Н.* О видении Бога // Сочинения в 2-х т. Т. 2. — М.: Мысль, 1980.

Надійшла до редакції 24 січня 2010 р.